

PRILOG KRITICI REGESTA PISMA UGARSKOGA KRALJA LADISLAVA MONTECASSINSKOM OPATU ODERIZIJU

Mladen Švab

Otkako je na početku ovog stoljeća u montecassinskom arhivu otkriven taj izvor za događaje iz kraja XI stoljeća, napose za mađarsko-hrvatske odnose i odnos Ladislava spram benediktinaca i njihova samostana na Montecassinu, o regestu se raspravljalo samo nekako do prvoga svjetskog rata. Zbog malobrojnosti vrela za kraj XI st. regist je bio češće upotrijebljen, ali bez istraživanja konteksta — tj. odgovora na pitanje o pouzdanosti Registra 3 u kojem je regist zabilježen — pa je hrvatska historiografija preuzimala stajalište Ferde Šišića, tj. potpuno povjerenje u vjerodostojnost toga vrela.¹

Regest je našao Luka Jelić, a na njegov je nalaz prvi upozorio L. Feyérpataky.² Teško je ustanoviti tko ga je prvi objavio; uradili su to, čini se, istodobno Vilmos Fraknói³ i Vjekoslav Klaić.⁴ Tri godine kasnije regist je ponovo objelodanjen s faksimilom prema kojem je čitanje i u pojednostima korigirano — jer je znatno veći od onoga što ga daje F. Šišić u Povijesti Hrvata iz 1925. — i s opširnim komentarom u kojem se zabacuju neki zaključci Vj. Klaića.⁵

Nakon toga publicirao ga je F. Šišić⁶ s opširnim uvodom, na početku kojeg ističe svoje nepokolebljivo uvjerenje u vjerodostojnost tog izvora. Samo regist regesta donosi Imre Szentpétery.⁷ Najnovije izdanje regesta nalazimo u djelu Marka Kostrenčića, Jakova Stipišića i Miljena Šamšalovića.⁸

¹ F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije I, Zagreb 1914, 294.

² L. Feyérpataky, II Béla kiraly oklevélei, Akadémiai Ertesítő XI, 10, Budapest 1900, 545—6.

³ U naknadno tiskanom dodatku knjizi Magyarország egyházi és politikai összeköttelesei a romai szent-szekel I, Budapest 1901, 403—404, je tekst regesta s uvodnom bilješkom, bez naslova koji se nalazi ispred regesta 158, a iza čitava priloga je oznaka Rim, februara 1901.

⁴ Ein Brief des Königs Ladislaus von Ungarn an Oderisius, Abt von Monte Cassino, Vjestnik zemaljskog arkiva III, Zagreb 1901, 36—41.

⁵ V. Fraknói, Szent László levele a Montecassinói apathoz, Ertekézesek XIX, 8, Budapest 1904, 1—15 ili 277—291.

⁶ Priručnik, tekst, 316—317, i komentar, 293—303.

⁷ Az Árpád-hazi királyok okleveleinak kritikái jegyzéke I/I, Budapest 1923, 12.

⁸ Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I, Zagreb 1967, 197—198 (dalje Codex I). U tom djelu tekst je donesen prema faksimilu F. Šišića, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, 697. Veličina tog faksimila je š. 12, v. 16,7 cm, dok je Fraknóiev faksimil veći — š. 17,8, v. 25. Gotovo je suvišno istaknuti da bi jedino ispravno bilo da se, kada se već faksimil donosi, uzme onaj koji je veći, pa ne bi bilo bilježaka (Codex I) o mjestima koja su »na faksi-

Pošto se usporede sva postojeća izdanja, vidi se da je verzija koju daje Codex I ipak najtočnija, ali je baš zbog njezine ovisnosti o manjem faksimilu potrebno izvršiti u njoj neke ispravke. U bilješkama će biti spomenute samo razlike u čitanju spram Codexa I, dok ostale varijante koje imaju Vj. Klaić, V. Fraknói i F. Šišić neću uzimati u obzir jer su njihova čitanja udaljenija od faksimila.

Epistola regis Ungarorum.

Oderisius⁹ religiosissimo abbati sancti Benedicti omnique sibi commisse congregationi L.,¹⁰ Ungarorum ac Messie dei gratia rex, servitium, amorem in Christo Iesu domino nostro. Quamvis peccator existam, quoniam cura terrene dignitatis atque¹¹ grauissimis non potest premoueri¹² criminibus tamen tue sanctitatis culmen non ignoravi; sed a cunctis probis mee terre peregrinis, quid ageres et tui in dei seruitio subditi diligenter inquisivi. Vnde dolui te de me regionis statu nominem¹³ uel per interpretem quicumque inquisisse. Verum quia confido me sanctorum uirorum precibus aggregatum uictoriose non semel contra barbaros pauca manu dimicuisse; sicut sancti Egidii congregationis me litteris meis commissi,¹⁴ sic tibite¹⁵ sancti Benedicti conuenti quem monachorum patrem extitisse didici, per has litteras et¹⁶ per capellano¹⁷ meos et Sorinum nostrum militem, quos V.¹⁸ apostolico mitto, comendo. Scias etiam me sancti Egidii abbati plurima in terra Ungarie prestitisse beneficia, quod sit tibi imago futuri beneficii, si¹⁹ quandocumque²⁰ me per legatos tuos exqui-

milu nečitljiva«. Faksimil Šišića je preslikan i umanjen Fraknóiev. Upotrebu faksimila je dosta teško uskladiti s načelom koje je istaknuto u uvodu Codexa I, predgovor 2: »Da bi izvršili sve potrebne korekture u paleografskom i diplomatskom pogledu, bilo je potrebno da svaki pojedini dokument i njegove varijante sami pročitam, prepisemo i proučimo. U tu smo svrhu obišli sve arhive u zemlji i inozemstvu u kojima se taj materijal čuva.« U Codexu I nalazimo najnužnije podatke o vrelu i uputnu literaturu, a citirajući Fraknóia navodi se da je njegov rad izašao u Értekezések (to baš ništa ne znači; M. Šb.). Serija je to Értekezések (rasprave) Mađarske akademije koje su izlazile tako da se više manjih svezaka, u pravilu s jednim prilogom skupi u volumen. U ovom slučaju to je vol. XIX, a točan naslov mogao se naći u Šišića, Povijest, 606, bilj. 38.

⁹ Codex I u bilješci ispravlja u pravilno *Oderisio*.

¹⁰ Codex I u bilješci dopunjuje *Ladislaus*.

¹¹ Codex I *atque* ispravlja u bilješci *absque*.

¹² Codex I *premueri* u bilješci upozorava da treba biti *promuere*. U faksimilu je pokrata za *p r e* (moueri).

¹³ Codex I *neminem*. Na faksimilu se jasno vidi *nominem*.

¹⁴ Codex I *commissi* u bilješci ispravlja *commissi*.

¹⁵ Codex I ima *sic tibi te* (!) a u bilješci navode Klaićevu i Šišićevu ispravku u *item*. Na faksimilu je *sic tibi te*. Međutim, to se može ispraviti i pisati zajedno zbog pojačanja na *tebi* i zato što to dopušta kosi padež.

¹⁶ Codex I ima *et* iako ne upozorava da je to mjesto zbog mrlje nečitljivo.

¹⁷ Codex I u bilješci ispravlja u pravilno *capellanos*.

¹⁸ Codex I u bilješci ima vrlo prihvatljivo *Urbano*.

¹⁹ Codex I ima *scilicet*. U faksimilu je slovo *s* i dvije točke spojene jedva vidljivom crticom, dakle beneventansko *ı*. Nisam uspio utvrditi da li to može biti pokrata za *scilicet* ili ostaje samo *si*.

²⁰ Codex I ima *quandocumque* iako je u faksimilu pokrata za *quandocumque*.

siueris. Mandassem etiam tibi iam ad manum quedam de nostris muneribus; set²¹ ueritis sum propter turbam terre uestre malis impediens uiris totum frustra fecisse, te quia uero iam credo te quosdam de tuis, quibus placita nostra suggeremus ad me missurum, quod exspecto. Sed istud obnix non meritis meis, quod uellem, set²² spe future minificentie exigo, ut de sancti Benedicti reliquiis aliquid nostre dirigas patrie. Porro si neutra ad presens agere possis, saltem per legatum, quem papa mihi mittet, quoad²³ quomodo uelis per rescribere; uicinis enim iam agere poteris, quia Sclavoniam iam fere totam acquisiui. Confirmatum tibi²⁴ per hunc scriptum quicquid in Ungaria et Messia et Sclavonia uello homines offerre oulerint. Valet.

Regest 158 s fol. 70 nalazi se u Registru 3 (vidi prilog), koji se čuva u montecassinskom arhivu a sastavio ga je Petar Djakon²⁵ (oko 1107 — oko 1140), također nastavljajući kronike istoga samostana za vrijeme od 1075. do 1139.²⁶ Svi prije i poslije, osim Ericha Caspara, označavaju taj registar brojem 3. Za razliku od registara 4, 5 i 10 koje su publicirali M. Inguanez i A. Capelet, Registar 3 nije kritički u cijelosti objelodanjen. Vjerojatno je tome pridonijelo i to što je velikim dijelom ekscerpiran i upotrijebljen u djelima L. Muratorija,²⁷ E. Gattule²⁸ i L. Tostija,²⁹ te u svescima Monumenta Germaniae historica i u djelu R. Poupardina.³⁰

²¹ Codex I ima *sed*. Na faksimilu je *set* i to tako da je beneventansko *t* okrenuto naopako i naslonjeno na *e*.

²² v. bilj. 21.

²³ Codex I ima *quod*... a u bilješci se ističe da je to mjesto nečitljivo i donosi se Klaićev i Šišićev ispravak *item*. Na faksimilu u Šišićevoj Povijesti 607, mjesto je zaista nejasno. Na većem faksimilu (vidi prilog) relativno je lako pročitati *q* sa crticom, zatim vjerojatno *o* i potpuno sigurno *ad*. Ovo rješenje ne smatram najboljim.

²⁴ Codex I ima *tibi* (?), a u bilješci se ističe da to mjesto nije jasno i da je preuzeto Klaićevo i Šišićevo čitanje. Na faksimilu se jasno vidi da je pokraćeno *tibi* (ista pokrata kao i na dva prethodna mjesta u faksimilu gdje dolazi ta riječ). Slijedi pokrata za *per*.

²⁵ O njegovoj djelatnosti postoji standardni rad: Erich Caspar, Petrus diaconus und die Monte Cassineser Fälschungen. Ein Beitrag zur Geschichte des Italienischen Geisteslebens in Mittelalter, Berlin 1909.

²⁶ H. W. v. Klewitz, Petrus Diaconus und die Montecassineser Klosterchronik des Leo von Ostia, Archiv für Urkundenforschung XIV, 4, Berlin—Leipzig 1936, 414—453.

²⁷ Rerum Italicarum Scriptorum IV, Mediolani 1723.

²⁸ Historia Abbatiae Cassinensis [...] 2 vol., Venetiis 1733, i Accessiones ad Histor. Abbat. Cassin., 2. vol., Venetiis 1734.

²⁹ Storia della badia di Montecassino, 4 vol., 2^{ed}, Roma 1888—90.

³⁰ Les institutions politiques et administratives des principautés Lombardes de l'Italie méridionale (IXe—XIe siècles), Paris 1907. Njegove podatke o stranama i brojevima regesta treba uzimati s velikim oprezom. Pun je grešaka koje su uočljive i bez uvida u Registar 3, pa se stječe dojam da citira više registara Petra Djakona. Na to je upozorio već Caspar, 158, bilj. 1, gdje se poziva na svoj prikaz Poupardinova djela u meni za sada nepristupnom časopisu.

Registar 3 je sačuvan, čini se, u prijepisu.³¹ Na temelju takva datiranja nije moguće, bez kritičkog izdanja Registra 3, utvrditi da li je to prijepis ili nije, pa se to, ne baš nevažno pitanje, mora ostaviti otvorenim.

Ni hrvatska historiografija, osim jedne iznimke koja za ovu temu nije odlučna,³² ni mađarska historiografija, koliko mi je poznato, nije nikada registrirala odavno poznatu činjenicu da je Petar Djakon falsifikator diplomatski i hagiografski velikog stila.³³ Caspar izdaje još 1909. čitavu knjigu o falsifikatorskoj djelatnosti Petra Djakona, koju prate i njegove rasprave o tom predmetu, na žalost meni nepristupačne.³⁴ Šišić ne spominje uopće Caspara u Priručniku pet godina nakon izlaska Casparove knjige, a mimoilazi ga i u Povijesti 1925. Isti je slučaj i u nedavnoj sintezi Nade Klaić,³⁵ što se može i razumjeti, jer se ona nije napose bavila pitanjem regesta 158 u raspravama koje su prethodile sintezi. Stjepan Gunjača,³⁶ također, u svom opsežnom bavljenju pitanjima usko vezanim uz problematiku regesta 158 ne spominje nigdje važan Casparov rad.

Regest 158 nije datiran na direktan način. Vj. Klaić (39) ga datira na osnovu istodobnog djelovanja u njemu spomenutih ličnosti i događaja (poznatih i utvrđenih) između 1092. i 1095. Šišić u Priručniku datira »pismo« točnije — sredinom 1091, utvrdivši da je provala Kumana sredinom VIII mjeseca iste godine datum prije kojega je to »pismo« svakako bilo već odaslano, tj. u V ili VI mjesecu (297). U prilog takvu vremenskom određenju navodi podatak iz vrlo pouzdane Bernoldove kronike koja donosi vijest o prijelazu kralja Ladislava od pape Urbana II (1088—1099) na stranu protupape Klementa III (1080—1100),³⁷ i pismo Urbana II iz 1096. Kolomanu,³⁸ u kojem se ta promjena

³¹ Vj. Klaić, 37, datira ga XII—XIII st.; E. A. Loew, *The Beneventan Script. A History of South Italian Minuscul*, Oxford 1914, citira ga samo u popisu beneventanskih kodeksa (353), stavljajući ga u XII st.; sastavljači MGH datiraju ga sredinom XII stoljeća.

³² Viktor Novak, *Scriptura beneventana s osobitim obzirom na tip dalmatinske beneventane*. Paleografska studija. Zagreb 1920, 9, bilj. 1.

³³ Klewitz, n. dj., 452.

³⁴ Imaju isti naslov kao i knjiga Caspara. V. Neues Archiv XXX 55. ff, XXXV. 596—600. Navod po J. W. Thompson, *A History of Historical Writing I*, New York 1942, 212, bilj. 10.

³⁵ *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971 i 2^{ed} 1975.

³⁶ *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji III*, Zagreb 1975, napose rasprava *Vojna kralja Ladislava 1091. god.*, 331—392, gdje se »Pismo kralja Ladislava montekasinskog opatu Oderiziju nakon vojne 1091.« (344) upotrebljava kao prvorazredno vrelo bez ikakve kritike, oslanjajući se na rad V. Klaića i Šišića, i ne uzimajući u obzir rezultate historiografije.

³⁷ *Bernoldus monachus S. Blasii, Chronicon, MGH SS V, Hannoverae 1844*, 453. Odlomak s početka 1092. prenio je i Šišić u Priručniku, 296—297, bilj. 2. Za pouzdanost v. H. Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des dreizehnten Jahrhunderts II*, 5^{ed} Berlin 1886, 51—54 (novo popravljeni i dopunjeno izdanje Wattenbach-Levison nije mi bilo pristupno) i *Repertorium fontium historiae medii aevi, primum ab Augusto Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum II, Fontes, Romae 1967*, 518.

³⁸ G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis II*, Budae 1829, 13—16.

spominje kao događaj koji se zbio prije nekoliko godina i poklapa se s podatkom iz Bernoldove kronike. Vj. Klaić uzima u obzir još dva vrela: fundacionu ispravu za samostan »Sumich« osnovan 1091. kao »filijala« sv. Egidija,³⁹ u kojoj se spominje i Odilo, opat sv. Egidija⁴⁰ — događaj na koji aludira Ladislav u regestu 158 — i, potvrdu pape Urbana II, između ostaloga, i za posjede koje je sv. Egidije dobio od kralja Ladislava, koji se ne spominju, a datiranu 17. VI 1091.⁴¹

U fundacionoj ispravi ne slaže se indikcija (VIII) s godinom 1091, što Szentpétery (10) ispravlja u pravilnu XIV za 1091, ali bez napomene da je kod Fejéra indikcija netočna, iako ga citira. Szentpétery u navedenom djelu datira regest 158 između 1091. i 1095 (12) bez objašnjenja zašto. I Fejér i Szentpétery citiraju kao izvor fundacione isprave djelo Menarda koje mi, na žalost, nije pristupačno, a kako se u navođenju naslova razilaze, ne mogu donijeti ispravan naslov.

U Urbanovoj potvrdi indikcija XV također ne odgovara godini 1091, dok se ostali elementi datuma podudaraju.

Nemoguće je upotrijebiti spomenuta dva dokumenta bez provjeravanja koja će se moći provesti tek nakon uvida u izvore Menardova djela i u kartular 10018. Zato treba u provjeravanju regesta 158 poći drugim putem. Zbog nepristupačnosti djela Gattule i Tostija nisam uspio rekonstruirati čitav Registar 3 — Poupardin daje samo regeste regesta — ali mi je to djelomično uspjelo u dijelu oko regesta 158. Iako nisam raspolagao cjelokupnom literaturom o falsifikatorskoj djelatnosti Petra Djakona, mogao sam dobiti korisne elemente za ocjenu općenite (ne)pouzdanosti ne samo kronike⁴² već i Registra 3. Također će se promotriti i prisutnost odnosno odsutnost poredbenih vijesti za eventualno utvrđenje vijesti iz regesta 158 u izvoru koji potječe od samog Petra Djakona. Riječ je o kronici čiji je on nastavljač, i to baš u zadnjoj četvrtini XI st., te o montecassinskim analima koje on nije napisao.

Registar 3 sastavio je Petar Djakon u drugom dijelu prve polovine XII stoljeća. U samom uvodu navodi da je materijal podijelio u tri cjeline:⁴³ papinske isprave (I. knj.), isprave careva i kraljeva (II knj.) i »privatne« isprave (III—IV knj.). Redoslijed cjelina unutar kojih su isprave poredane uglavnom kronološkim redom, izvršio je Petar Djakon, dok autora podjele po knjigama nisam uspio utvrditi.⁴⁴ Neke isprave, koje su sačuvane u originalu u arhivu u Montecassinu, nalaze se zabilježene i u Registru 3.⁴⁵

³⁹ Fejér, n. dj. I, 468—471.

⁴⁰ isto, 468.

⁴¹ J. V. Pflugk-Hartung, Acta pontificum romanorum inedita I/1, br. 57, 55. Potvrda je preuzeta iz kartulara XII st., br. 10018, Bibliothèque Nationale Paris.

⁴² Leonis Marsciani et Petri Diaconi, Chronica monasterii Casinensis, MGH SS VII, 574—844.

⁴³ Tekst uvoda v. J. P. Migne, Patrologiae cursus completus... series Latina, sv. 173, Parisii 1854, 469—470.

⁴⁴ Koliko je poznato, podjelu na knjige prvi je primijenio Caspar, 156—157.

⁴⁵ Te slučajeve navodi Poupardin, ali njega neću citirati jer je već prije utvrđeno da njegovi navodi folia i brojeva dokumenata nisu točni (v. bilj. 30 ovog rada). U MGHD II, 1 i 2 i III, Hannover 1888—1893 i 1900—1903, na takve slučajeve osim MGHD III, br. 508 s fol. 62, br. 132 nisam naišao. Za eventualno dublje ulaženje u način rada na unošenju isprava u Registar 3 bile bi takve isprave dragocjene.

Kao što se vidi na prilogu na fol. 70, s regestom 158 nalaze se još tri isprave. Dokument 156 od kojeg se na fol. 70 nalazi osam i pol redaka, nisam uzeo u razmatranje. Prva tri reda su nečitljiva zbog loše centrirane fotografije, a iz ostalog dijela nije moguće izvesti pouzdaniji kronološki podatak. U djelu Caspara⁴⁶ je isprava 159 citirana kao poznati falsifikat. Na faksimilu, to jest na fol. 70, samo je dio, čitava isprava publicirana je u MGH III br. 530. Iako tu ispravu Henrika II iz 1022. ne možemo kao falsifikat upotrijebiti, ostaje njezina kronologija. Uspio sam naći ispravu 155 s fol. 69, ispravu s fol. 71 br. 160, a ne 159, u MGH III br. 483, i regest 157, nedatirano pismo Otona III koje Bresslau, urednik MGH II, smješta u 999. godinu. Registar 3 daje kronološki ovakvu sliku u neposrednoj blizini regesta 158:

fol. 69 br. 155 isprava Otona III, MGH II br. 337 od 12. XI 999.

fol. 70 br. 157 regest pisma Otona III, MGH II br. 338, nedatiran u MGH, nalazi se prije dokumenta br. 339 koji je datiran 2. XII 999.

fol. 70 br. 158 regest »pismo ugarskog kralja«, kako stoji ispred regesta u Registru 3, nedatiran, a stavlja se u 1091. god., dakle potkraj XI stoljeća.

fol. 70 (prelazi i na fol. 71) br. 159 isprava Henrika II, MGH III br. 530, datirana 1022. (poznati falsifikat).

fol. 71 br. 160 isprava Henrika II, MGH III br. 483 od 5. I 1023.

Smatram evidentnim da ni kronološki, ukoliko se to može zaključiti iz ovih nekoliko dokumenata, ni sadržajno, regest 158 nije moguće uklopiti u taj dio Registra 3.

U analiziranom dijelu Registra nalaze se samo one isprave kojima se može dokazati neko pravo ili posjed u korist benediktinaca. Nije poznato da je Ladislav ili netko iz Ugarske bilo što darovao Oderiziju ili samostanu u Montecassinu, tako da ova isprava gubi u Registru 3 svoj *raison d'être*. Činjenica da je sastavljač Registra 3 Petar Djakon, poznat čak prema Klewitzu kao »genijalni falsifikator«, ne ide u prilog vjerodostojnosti vijesti iz regesta 158, iako to samo po sebi još ne znači da mora biti falsifikat. No poznato je da je Petar Djakon pojedine događaje iz vremena opata Deziderija (1058—1086) prebacivao u svoje vrijeme.⁴⁷

Sačuvana je montecassinska kronika koju započinje Leo Ostijski,⁴⁸ a od III knj. s 34. poglavljem, od godine 1075, nastavlja Petar Djakon, i to sve do 3. VIII 1139, pa se na temelju tog podatka smatra da je on umro oko 1140. U toj kronici, koja se sastoji od četiri knjige, uzalud tražimo bilo kakav podatak, ne samo pod g. 1091, o odnosima ugarskog kralja i montecassinskog opata potkraj XI stoljeća. S istim negativnim rezultatom pregledao sam i odgovarajuće suvremene montecassinske anale.⁴⁹ Njihova šutnja ima mnogo veću težinu i nije ju moguće objasniti, to više što ih je pisala ista osoba.

⁴⁶ 191, bilj. 5.

⁴⁷ V. Novak, n. dj., 9, bilj. 1.

⁴⁸ Leonu Ostijskom pripisuju se još pojedinačno god. 1090. i 1094. V. A. Pott-hast, *Bibliotheca historica medii aevi*, Berlin 1896, I, 718, i II, 919—920; Klewitz, nav. djelo; Caspar, 19—35 i 149—195.

⁴⁹ *Annales Casinenses*, 1000—1212, MGH SS XIX, Hannoverae 1866, 303—320, i *Annales Casinenses ex Annalibus Montis Casini* [...], 1000—1098, MGH SS XXX/2/3, Hannoverae 1934, 1385—1429.

Od čitavog smisla poruke odudara zadnja rečenica o potvrdi posjeda, ali je ta formulacija u skladu s čitavim kontekstom nastanka Registra 3. Čini se da je to bio glavni razlog za »unošenje« čitava regesta, ali ne odgovara situaciji s kraja XI stoljeća kada takvi posjedi u Ugarskoj, »Meziji« i Slavoniji nisu bili poznati. Za veću sigurnost trebalo bi, dakako, pregledati arhiv u Montecassinu i obratiti osobitu pažnju na eventualni odraz podataka o odnosu Montecassino — Ugarska u diplomatskom materijalu koji bi mogli rasvijetliti ovo pitanje, ako je štogod o tome sačuvano. U prilog vjerodostojnosti može se upotrijebiti kasniji izvor — Toma Arhidakon,⁵⁰ gdje interpretacija vojnog pohoda nije u suprotnosti s viješću iz regesta 158 a, što je važnije, ni sa zadarskom ispravom.⁵¹ Još kasniji izvori, tj. ugarske kronike, također nisu u suprotnosti s viješću o stjecanju Slavonije.⁵² No svi se ti izvori u nekim pojedinostima međusobno razilaze, što za ovaj problem nema bitne važnosti. Valja istaći da se sve kasnije kronike slažu u šutnji o navodnim odnosima Ladislava i Oderizija, odnosno Montecassina, u zadnjem desetljeću XI stoljeća.

Već u intitulaciji Ladislava uočavamo i spomen Mezije, naslov koji ne nalazimo ni u jednom drugom vrelu za toga kralja, što je već utvrdio i Šišić u Priručniku (297). Taj podatak Šišić pokušava objasniti vojnama na Balkanskom poluotoku s početka osamdesetih godina i prodorom kralja Ladislava sve do Niša, ali ne i kako je baš u tom dokumentu, koji dvadesetak godina dijeli od tih pohoda, zabilježen njihov rezultat. Prividan protuargument male vjerodostojnosti tog vrela jest pretpostavka da prema izvornoj građi koja je sačuvana može aluzija pisma na opata sv. Egidija poduprijeti vjerodostojnost regesta 158. No to se može i drugačije protumačiti. U Montecassinu kao središtu benediktinskog reda svakako su morale biti poznate relacije podređenih samostana, pa je to samo spretna interpretacija »genijalnog falzifikatora«.

Na temelju svih naprijed izloženih činjenica, bez mogućnosti kritičke provjere materijala koji služi za datiranje i podupiranje vjerodostojnosti vijesti regesta, i bez objave i obradbe i svestrane raščlambe čitava Registra 3, ne može se kategorički *dokazati* da je falsifikat učinjen u vrijeme sastavljanja Registra 3. Ali ipak, iz tih razloga moramo odbaciti mišljenje F. Šišića, izraženo u Priručniku, i cjelokupne daljnje historiografije o potpunom pouzdanju u vjerodostojnost toga »pisma« (294). Neizbježno se nameće sumnja u vjerodostojnost sadržaja regesta, osnovana na argumentima pa se on, prema tome, ne može više upotrijebiti kao vrelo za vojnu kralja Ladislava u Hrvatsku potkraj XI stoljeća.

⁵⁰ *Historia Salonitana Maior*, N. Klaić, Posebna izdanja SAN; 399, Beograd 1967, 111.

⁵¹ Šišić, Priručnik, 313—315, i Codex I, 200—202.

⁵² Vidi njihovu ocjenu u N. Klaić, *Povijest*, 491—495.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXXI—XXXII

1978—1979

Redakcijski odbor:

IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE
ZAGREB